

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Криміналістика»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 081 Право (правозастосування)

за темою: **КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ
ЛЮДИНИ (ГАБІТОЛОГІЯ)**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Наукові основи криміналістичного вчення про ознаки зовнішності людини.
2. Класифікація ознак зовнішності людини.
3. Метод словесного портрету та його значення.
4. Джерела інформації про зовнішній облік людини.
5. Судово-портретна експертиза.

Рекомендована література:

Основна:

Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1) :
http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6440/Kryminalistyka_Pidruchnyk_Tom%201_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Текст лекції

1. Наукові основи криміналістичного вчення про ознаки зовнішності

Криміналістичне вчення про науково-технічні засоби і методи збирання та використання даних про зовнішній вигляд людини отримало назву „габітологія”. Термін запровадив у науковий обіг В. Снетков. (від злиття двох латинських слів: „габітус” - зовнішність і „логос”- наука). Рідше користуються терміном „габітоскопія” („скопео” - розглядаю).

Габітологія (або габітоскопія) — це галузь криміналістичної техніки, що включає систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини та сукупність методів і науково-технічних засобів, які забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особи. Науковою основою габітології є дані анатомії, антропології, біології.

Ідентифікація людини за ознаками зовнішності являє собою встановлення тотожності або відмінності конкретної особи в оперативно-розшукових або кримінально-процесуальних цілях. Така ідентифікація можлива через індивідуальність зовнішнього вигляду людини та відносну його *індивідуальність, відносна стійкість і рефлексорність*.

Індивідуальність зовнішності людини, її неповторність, відмінність від зовнішності інших людей визначається тим, що кількість ознак зовнішності надзвичайно велика, а варіанти цих ознак незчисленні.

Ознаки зовнішнього обліку людини *відносно стійкі*, оскільки зазнають змін у часі, тому що обумовлені як постійно діючими закономірностями розвитку і старіння організму людини, так й іншими факторами

(захворювання, умови мешкання, взаємодія організму із зовнішньою середою, вид трудової діяльності). Зміни можуть бути незворотніми (вікові, патологічні, травматичні) і зворотніми (тимчасове захворювання, зміна образу життя). Проте, такі зміни зовнішності не перешкоджають ідентифікації людини, тому що відомі їх закономірності.

Рефлекторність – це властивість зазначених ознак наочно фіксуватися в різних відображеннях (носіях інформації), що дозволяє достатньо впевнено і повно виявляти, фіксувати і відтворювати, тим чи іншим чином, особливості зовнішності людини і ефективно використовувати їх з метою ідентифікації.

Спочатку ведеться пошук – встановлення особи, яка має схожі ознаки зовнішності (іноді потрібне встановлення місця знаходження вже встановленої особи). Ототожнення проводиться шляхом порівняння зовнішнього вигляду певної людини та різних відображень зовнішності розшукуваної особи (знімків, описів та ін.).

В залежності від того, які саме відображення використовуються, ***ототожнення людини поділяється на наступні види:***

а) ототожнення за матеріально зафіксованими відображеннями зовнішності (фотознімки чи відеозаписи, малюнки, суб'єктивні портрети та ін.);

б) ототожнення за описом (методом «словесного портрету»);

в) ототожнення за уявним образом в пам'яті свідка, потерпілого чи іншої особи.

Форми використання даних про зовнішній вигляд людини можуть бути непроцесуальними і процесуальними. Це зумовлює різний порядок і різне судово-доказове значення результатів використання даних про зовнішній вигляд людини.

Непроцесуальна форма має місце при проведенні оперативно-розшукових заходів, коли вирішується завдання пошуку особи та її попередньої ідентифікації, чим створюються умови для проведення в подальшому ідентифікації у процесуальній формі. Непроцесуальна форма використання даних про зовнішній вигляд людини може включати в себе наступні різновиди сполучення порівняльних об'єктів:

1) сполучення «портрет – людина» виникає в багатьох ситуаціях оперативної роботи (наприклад, при перевірці документів, що засвідчують особистість, при перевірці затриманого за оперативними альбомами);

2) сполучення «уявний образ – портрет» виникає, як правило, при залученні громадян, що можуть впізнати за фотографією розшукуваного (наприклад, при пред'явленні потерпілим оперативних фотоальбомів з портретами злочинців);

3) сполучення «уявний образ – людина» виникає у випадках, коли до пошукової роботи залучається потерпілий чи свідок, який може впізнати злочинця, у місці його можливої появи, серед інших людей;

4) сполучення «опис – людина» виникає при здійсненні співробітником

оперативного підрозділу пошуку особи з використанням її словесного опису (дає ефект тільки тоді, коли опис містить достатньо повні загальні та окремі ознаки зовнішності людини, які дозволяють її індивідуалізувати).

Результати ототожнення людини у непроцесуальній формі фіксуються у поясненнях осіб, у рапорті співробітника оперативного підрозділу і не мають доказового значення. Але встановлені у такий спосіб факти дозволяють провести ідентифікацію особи у процесуальній формі або можуть використовуватися, як підстави для прийняття процесуальних рішень (наприклад, затримання особи згідно ст. 207 КПК України).

Процесуальна форма має місце при проведенні таких слідчих (процесуальних) дій як:

- допит (ст. 224-226 КПК) та пред'явлення особи, трупа для впізнання (ст. 228, 230 КПК Україна);

- обшук (ст. 234 КПК) дані про зовнішність осіб, які цікавлять слідство, можуть бути отримані при перегляді сімейних фотоальбомів, конвертів з листами, електронної пошти, даних з соціальних мереж, документів, що засвідчують особу;

- експертиза (ст. 242-245 КПК Україна).

Вони також можуть включати в себе наступні різновиди сполучення порівнюваних об'єктів, наприклад, **при призначенні портретної експертизи**, окрім об'єкту дослідження, експертові необхідно надавати порівняльні матеріали – зразки, які повинні бути належної якості і відповідати вимогам: *достовірності, порівнянності і повноти*.

Достовірність матеріалів забезпечується дотриманням процесуальних правил вилучення й оформлення портретів та інших об'єктів, що направляються на експертизу.

Порівнянність матеріалів означає, що зображення повинні бути порівнювані між собою, тобто бажано, щоб особи на знімках були сфотографовані в однакових умовах (поза, ракурс, освітлення). Тому, для виготовлення таких порівняльних фотознімків доцільно запрошувати фахівця. Найбільш придатними для експертного дослідження знімками є сигналетичні фотографії, де особи, що підлягають порівнянню, сфотографовані в однакових умовах.

Повнота матеріалів, що направляються на експертне дослідження, забезпечується тим, що вони повинні в повному обсязі за ознаками характеризувати зовнішність. Тому, потрібно зібрати найбільшу кількість знімків людини, навіть якщо вони здаються однаковими, оскільки залежно від різних умов зйомки, технічної якості знімка, ознаки людини мають на знімках різне відображення. Зокрема, повне уявлення про зовнішність людини дає відеозапис, тому що ознаки в русі виявляються відображеними під різними кутами.

2. Класифікація ознак зовнішності людини.

Ознаки зовнішності людини поділяються на дві основні групи: власні ознаки зовнішності та супутні елементи.

I. До власних ознак зовнішності відносяться:

1). Загально-фізіологічні ознаки - це ті, які характеризують фізичний тип людини (стать, вік, зріст, антропологічну належність).

2). Анатомічні ознаки - це елементи зовнішньої будови тіла людини, що виділяються при спостереженні:

а). Загальні - фігура в цілому, голова, волосяний покрив, шия, плечі, іноді ключиці, спина, тазостегнова область, руки, ноги, шкіра на ділянках тіла, відкритих для спостереження у звичайних умовах.

б). Спеціальні анатомічні ознаки:

- особливі прикмети – це ознаки, що рідко зустрічаються, обумовлені випадковими причинами і являють собою відхилення від нормальної будови (аномалії) чи стану. Вони можуть бути *природженими* чи *набутими протягом життя*. (Наприклад: викривлення хребта, скороченість рук, ніг, зрощені пальці, рубці, хірургічні шви, татуювання тощо.)

- ознаки, що впадають в очі - є такі, що, по-перше, є порівняно рідкісними, ярко виразними, легко запам'ятовуються, по-друге, легко спостерігаються у звичайних умовах, тому що знаходяться на відкритих ділянках тіла. Ними можуть бути особливості окремих елементів зовнішності (сліди віспи на обличчі, плями, різні сліди травм і операцій, складки, ямки, зморшки, бородавки, татуювання та ін.). Іноді 2-3-х особливих ознак достатньо для розшуку і затримання особи.

3). Функціональні (динамічні) ознаки - це особливості функцій життєдіяльності людини (загальна манера тримати себе, поза, статура, хода, міміка, жестикуляція, побутові звички, спеціальні навички), які проявляються у динаміці.

*II. До супутніх елементів відносяться ознаки одягу та інших носильних речей, тобто особливості предметів, які є на людині і які сприймаються спостерігачем, різні побутові речі, прикраси, значки, компенсувальні предмети (окуляри, милиці, слухові апарати та ін.). Вони характеризують людину, дозволяють скласти уяву про власні ознаки (стать, вік, розмір частин тіла) і про звички, смаки, а іноді про соціальний стан людини. Ці ознаки називають ще *атрибутивними*. Слід мати на увазі, що ці об'єкти можна замінити і тому не завжди можна їх самостійно використовувати для ототожнення людини.*

Слід також зазначити, що елементи зовнішності неоднорідні за своєю природою. Серед них можна розрізнити постійні та тимчасові, необхідні та випадкові, природного, штучного та патологічного походження. *Постійні* ознаки властиві людині на протязі всього її життя, *тимчасові* можуть з'являтися і зникати (волосяний покрив, бородавки та ін.), *необхідні* – властиві всім представникам певної групи, *випадкові* – не обов'язково наявні у конкретної людини. *Природні* елементи властиві людині від народження чи з'являються з віком, *штучні* – у результаті свідомої чи незалежної від людини зміни її зовнішності (застосування косметичних засобів, хірургічних операцій, травми та ін.). *Патологічні* елементи – це порушення нормальної

будови елементів зовнішності внаслідок захворювання. Вони можуть бути природженими і придбаними.

Ознаки, що характеризують зовнішність людини, поділяються на групові та ті, що індивідуалізують. Групові – це елементи, що є закономірними для певного типу людей (напр., антропологічні ознаки – монголоїдної раси та ін.). Ті, що індивідуалізують, виділяють людину серед інших (дрібні і окремі елементи зовнішності).

Ознаки зовнішності мають різний ступінь стійкості.

Найстійкішими є анатомічні ознаки, що обумовлені кістко-хрящовою основою (форма, розмір лоба, форма спинки носа, положення його основи та ін.).

Ознаки, що мають у основі м'які ткани, менш стійкі.

Ідентифікаційне значення будь-якої ознаки залежить не тільки від її стійкості, але і *від того, як часто вона зустрічається*. Чим рідше зустрічається ознака, тим вище її ідентифікаційна значимість.

3. Метод словесного портрету та його значення.

Словесний портрет — це криміналістичний метод опису зовнішності людини з використанням єдиних термінів, який здійснюється за визначеною системою з метою кримінальної реєстрації, розшуку і ототожнення живих осіб і трупів.

Словесний портрет, як єдиний метод класифікації та опису зовнішніх ознак людини з метою розшуку і ототожнення, був розроблений наприкінці XIX ст. французьким ученим А. Бертільйоном і постійно удосконалювався іншими криміналістами. Цей метод застосовується як в оперативно-розшуковій діяльності, так і у слідчій, експертній практиці.

Словесний портрет використовується для:

- 1) розшуку невсатновлених злочинців за їх прикметами;
- 2) розшуку осіб, які переховуються від слідства і суду, втекли з місць позбавлення волі;
- 3) розшуку безвісти зниклих осіб;
- 4) встановлення загиблих осіб за неупізнаними трупами;
- 5) перевірки осіб, заарештованих під час слідства, у суді, у місцях виконання покарань;
- 6) проведення впізнання живих осіб і трупів;
- 7) проведення огляду;
- 8) експертизи фотозображень з метою ототожнення особи;
- 9) перевірки документів, що посвідчують особу;
- 10) проведення оперативно-розшукових заходів.

Фіксація ознак зовнішності здійснюється різними способами: частіше шляхом опису, а також за допомогою фото-, кіно- і відеозйомки, виготовлення суб'єктивних портретів, об'ємних масок і моделей. *Опис може бути як довільним, так і упорядкованим*. Перший складається зазвичай при фіксації показань свідків, потерпілих про зовнішність будь-якої людини, суто

особовий опис всіх особливостей її зовнішності. Упорядкований опис складається оперативним співробітником, слідчим, експертами і проводиться за спеціальними правилами, які входять до методики “словесного портрету”.

Правила опису за методом словесного портрету базуються на взаємопов'язаних принципах системності і повноти. Принцип системності визначає послідовність (черговість) опису. Принцип повноти передбачає докладну характеристику.

1. Дотримуватися послідовності опису ознак зовнішності людини. Спочатку фіксуються ознаки, що характеризують *загальнофізичні ознаки* зовнішності (стать, вік, національність, тип обличчя), потім *анатомічні ознаки* (зріст, будова тіла, голови та окремих її елементів), і після цього *функціональні ознаки, особливі та помітні* прикмети.

2. Опис ознак зовнішності людини необхідно здійснювати за схемою “від загального до окремого” або “зверху донизу”.

3. Кожний з анатомічних елементів необхідно описувати за формою та розміром, використовуючи спеціальну термінологію (єдині прийняті словесні терміни). Не можна використовувати терміни, які не є загальноприйнятими, наприклад, жирний, чорнявий, туманні очі, гарний, цікавий та ін.

3.1. При описі форми використовують найменування геометричних фігур (круглий, овальний, прямокутний, трикутний та ін.) або геометричних ліній (пряма, випукла, звивиста та ін.)

3.2. Опис розмірів елементів дається не у абсолютних величинах, а по відношенню до інших елементів зовнішності. При цьому характеризують його висоту, довжину, ширину, кількість та ін. Градація величин частіше всього буває тричленна: великий, середній, малий; п'ятичленна – дуже великий і дуже малий. При семичленній градації додають: “вище середнього” і “нижче середнього”. Якщо виникають сумніви у характеристиці розміру, то його називають у двох значеннях: “середній-малий”, “великий-середній”.

3.3. Положення елементу визначається відносно вертикальних і горизонтальних площин тіла (горизонтальне, нахилене, скошене усередину та ін.), а також за взаєморозташуванням (суцільне, окреме).

3.4. За кольором характеризують волосся; очі та іноді колір шкіри (дуже червона, синій ніс, колір родимої плями та ін.).

4. Опис зовнішніх ознак повинен бути достатньо *повним* але без зайвої деталізації. Не доцільно у кожному словесному портреті фіксувати усі відомі ознаки. Бажано відбирати та фіксувати лише ті ознаки, що дозволяють індивідуалізувати людину серед інших їй подібних.

5. Анатомічні ознаки повинні розглядатись з двох положень: спереду (фас) та збоку (профіль), а також з таких позицій, як розмір, форма, положення, колір, симетричність та виразність. М'язи обличчя, при описуванні ознак, повинні знаходитись у заспокійливому стані без міміки, гримас, посмішки, косметика має бути відсутньою, волоси убрані з лоба і вушних раковин, окуляри і головний убір зняті.

Ознайомитись із схемою опису зовнішніх ознак за методом словесного портрету можна у будь-якому підручнику чи посібнику.

Порядок опису прикмет зовнішності людини за методом словесного портрету:

1. Стать (чоловік, жінка).

2. Вік. Встановлюється:

- за документами, які не викликають сумнівів у достовірності (25 років);
- в межах, що не перевищує 5 років (“на вид 25-30 років”);
- за даними медичного освідування або судово-медичної експертизи.

3. Національність. При відсутності документів та інших достовірних відомостей, що засвідчують національність особи, допустимо визначення типу обличчя.

4. Фігура в цілому.

а) зріст визначають за трьохчленною градацією:

- *високий* – 175 см і вище;
- *середній* – 160-174 см;
- *низький* – 160 см і нижче.

Дані для жінок зменшуються на 5 см. Також допустимо використання термінів *дуже низький* або *дуже високий*.

б) статура – характеризується в залежності від розвитку кістково-м'язової системи та ступеню жирових відкладень (*статура – слабка, середня, коренаста, атлетична*);

в) плечі – *підняті, горизонтальні або опущені*.

5. Обличчя за формою (*овальне, кругле, прямокутне, трикутне, ромбовидне тощо*).

а) чоло:

- *за висотою, шириною та формою*: *високе, середнє та низьке*;
- *за положенням*: *вертикальне, відхилене назад або уперед*.

б) брови:

- *за формою, шириною й протяжністю*: *прямі, дугоподібні, ломані, звивисті*;
- *за положенням*: *горизонтальні, косовнутрішні або косозовні*;
- *відстань між бровами*: *мала, середня, велика або відсутня*.

в) очі: *за положенням, формою, розміром, кольором та ін.*

г) ніс:

- *за формою*: *великий, середній або малий*;
- *за формою спинки*: *увігнутий, прямий, випуклий або з горбочком*;
- *за основою носа*: *піднята, горизонтальна або опущена*.

д) рот:

- *за розміром*: *великий, середній або малий*;
- *за положенням*: *опущені, горизонтальні або підняті*.

е) губи:

- *за розміром*: *товсті, середні або тонку*;
- *за положенням*: *виступ верхньої або нижньої губи («заяча губа»)*.

є) **зуби.**

ж) **підборіддя:**

- за формою, висотою та шириною;
- за положенням: виступаюче, вертикальне або скошене;
- за особливостями підборіддя: роздвоєний, наявність ямки.

з) **вуха:** трикутні, овальні, круглі прямокутні та ін.

і) **волосся:** за довжиною, формою, кольором, іншими особливостями (наявність зализин).

ї) **вуса та борода.**

й) **груди.**

к) **руки.**

л) **ноги.**

5. Функціональні ознаки:

а) **вид мови:**

- **літературна** – нормалізована мова, яка використовується засобами масової інформації, у спілкуванні між культурними людьми;
- **не літературна** – має суттєві відхилення від нормалізованої мови в лексиці, синтаксисі, синематиці (діалектна, жаргонна, простомовна);

б) **стиль:** канцелярський, побутовий, науковий, діловий;

в) **словниковий запас:** багатий, бідний, середній;

г) **дикція:** добра – характеризується чіткою вимовою усіх звуків, більшою старанністю артикуляції; погана – нечітка вимова деяких звуків, особливо закінчень;

д) **темп:** рівномірний, переривчастий та перемінний (рівномірний, у свою чергу, може бути середнім, швидким чи повільним);

є) **форма викладення мовного повідомлення:** коротка або довга, визначена або плутана, проста або складна;

е) **діалект** – один з варіантів національної мови, який використовується обмеженою кількістю людей, пов'язаних територіальною, професійною чи соціальною спільністю (наприклад, місцевий говір);

ж) **акцент** – ознака, яка відрізняє особу, що розмовляє не на своїй рідній мові, вказує на неправильну мову, тобто відхилення від норми, яке полягає у неправильному наголосі, інтонації, артикуляції та неправильній вимові звуків мови (наприклад, сильний або слабкий);

з) **патологія мови** – розлад мовного апарату, який проявляється в неправильній артикуляції при вимові звуків мови;

и) **тип голосу за висотою:** низький, середній, високий голос, що відповідає вокальній термінології: бас, баритон, альт, тенор – для чоловіків, сопрано – для жінок;

і) **тембр голосу:** різкий, м'який, тремтячий, придушений, ліричний, металевий, дзвінкий, жорсткий, твердий, теплий, холодний, ніжний, сухий, глухий;

ї) **гучність:** гучна мова, середня, тиха;

й) сталі фразеологічні звороти (наприклад, приказки, “крилаті вислови”);

к) діалектизми: вживання слів, які належать якому-небудь територіальному, професіональному, виробничому, соціальному чи іншому діалекту;

л) сучасні слова іноземного походження (використання іномовних слів);

м) наголос у словах: правильний чи неправильний;

н) слова “паразити”: багатократне вживання, як правило, одного із слів “паразитів”, які не мають у фразі ніякого значення, а лише забруднюють мову;

о) звукові звички (наприклад, покашлювання, прищмокування);

п) особливі прикмети голосу та мови: заїкання, шепелявість, голос здавлений, фальцетний, з носовим відтінком та ін.

6. Стан здоров'я, психологічні та вольові якості, наявність спеціальних навичок та вмінь (володіє прийомами боротьби та рукопашного бою, схильний до агресії тощо).

7. Опис супутніх елементів та їх ознак. Детальний опис одягу (найменування, вид, фасон, матеріал, колір, розмір та ін.) та предметів, що супроводжують людину (розмір, марка, кількість та інші індивідуальні особливості).

Отже, під час складання словесного портрету злочинців необхідно як можна повніше вказувати ознаки їх зовнішності, що дозволить більш швидко здійснити розшук та затримання.

4. Джерела інформації про зовнішній облік людини

Під час охорони громадського порядку наряди патрульної поліції чи співробітники оперативних підрозділів можуть використовувати для розшуку злочинців, за ознаками їх зовнішності, суб'єктивні та об'єктивні портрети.

1. Об'єктивні портрети – ті, що об'єктивно відображують зовнішність людини (фотографії, відеозаписи, кінофільми, голограми).

2. Суб'єктивні портрети – це зображення людини, отримане через призму людської свідомості, яка вносить елемент суб'єктивності при спостереженні, запам'ятовуванні й відтворенні інформації (за показаннями свідків та потерпілих під час проведення досудового розслідування).

Види суб'єктивних портретів:

1. Синтетичні портрети (фотокомпозиційні) – це портрети, які виготовляються із фрагментів фотозображень різних осіб, не причетних до скоєного злочину, які підбираються у відповідності з показаннями свідків, шляхом їх підбирання та компонування під керівництвом співробітника оперативного уповноваженого підрозділу чи слідчого.

2. Мальований портрет – виготовляється фахівцем-художником (митцем) під час допиту свідка, очевидця, чи при проведенні оперативно-розшукових заходів.

3. Композиційно-мальований портрет – компонується з набору з раніше приготовлених стандартних, типізованих малюнків елементів обличчя, зібраних у спеціальних комплектах (ІКМ-2, ІКМ-Портрет, “Поліпроектор”-Японія, “Мімік” США), де малюнки виготовлені на прозорих плівках-діапозитивах, шляхом почергового пред’явлення їх очевидцеві.

4. Комп’ютерний фоторобот – це портрет, який виготовлений за допомогою використання комп’ютерної програми «Фоторобот».

Джерела інформації про ознаки зовнішності людини, умовно, можна поділити на *первинні, повторні і змішані* (сполучення первинних і повторних).

Первинні джерела дозволяють одержувати безпосереднє уявлення про ознаки зовнішності людини, повторні – опосередковане уявлення з описів і, нарешті, змішані джерела дають можливість одержати і безпосереднє, і опосередковане уявлення про зовнішній вигляд людини.

До первинних джерел інформації варто віднести:

а) результати спостереження оперативним співробітником або слідчим ознак зовнішності суб’єктів, що входять до кола осіб, що перевіряються за кримінальним провадженням. Спостереженням встановлюють загальнофізичні, анатомічні і функціональні ознаки. При цьому часто виявляють особливі прикмети;

б) невпізнані трупи, частини розчленованих трупів, кісткові останки, особливо череп і зуби, що несуть цінні, в криміналістичному значенні, відомості про загиблу людину. Нерідко, необхідну інформацію отримують із названих вище об’єктів у ході судово-медичних, антропологічних, криміналістичних та інших експертиз;

в) фотоальбоми, що ведуться в підрозділах національної поліції на осіб, схильних до вчинення тих чи інших протиправних діянь;

г) зображення ознак зовнішності і частин тіла людини на фотознімках, фотомонтажах, кіно- і відзаписах, рентгено- і флюорограмах, що вилучаються під час обшуків, або ті, що надаються зацікавленими громадянами, адміністраціями місць відбування покарань і т.д.

До повторних джерел інформації варто віднести:

а) заяви, листи і повідомлення окремих громадян або посадових осіб, де може описуватися зовнішній вигляд розшукуваних людей;

б) протоколи слідчих дій (допитів, пред’явлень для впізнання, оглядів місць подій, оглядів трупів та ін.). Вони можуть містити опис ознак зовнішності або прямі вказівки на них;

в) інформаційно-пошукові відомості-орієнтування, пошукові листи, плакати, де має місце підсумований виклад відомостей про ознаки зовнішності розшукуваних осіб;

г) історії хвороб, що зберігаються в поліклініках, лікарнях і медичних диспансерах. У історіях хвороб виявляють дані про перенесені захворювання, хірургічні втручання, локалізації переломів, особливості кісток скелета і черепа, різноманітні аномалії, антропологічні виміри та ін.

Змішані джерела інформації про ознаки зовнішності включають:

а) архівні кримінальні справи, кримінальні провадження й особисті справи на осіб, що відбувають покарання. У справах є описи ознак зовнішності засуджених осіб, їхні пізнавальні фотознімки;

б) оперативно-розшукові матеріали, що зосереджують описи або фотозображення (часто те й інше) ознак зовнішності осіб, що можуть становити інтерес для розкриття і розслідування злочинів;

в) криміналістична реєстрація осіб, що переходять від суду і слідства, що пропали без вісті або об'явлені в розшук, і невпізнаних трупів. У матеріалах реєстрації можуть бути не тільки описи зовнішності людей і трупів, що реєструються, але й пізнавальні фотознімки.

Специфічну групу джерел інформації складають:

а) матеріали установ побутового обслуговування населення (ательє, майстерень з пошиття одягу, косметичних кабінетів, спа-салонів, фотомайстерень та ін.), у яких можуть знаходитися окремі дані про деякі ознаки зовнішності осіб, що туди зверталися, наприклад, про розміри їхніх частин тіла, зачісках, помітних прикметах і т.д.;

б) матеріали, що надаються зацікавленими особами – художні і графічні зображення зовнішнього вигляду розшукуваних людей.

5. Судово-портретна експертиза.

Судово-портретна експертиза - це складне комплексне дослідження фотографічних портретів і інших об'єктивних відображень зовнішності людини з метою її ототожнення.

Така експертиза проводиться для ідентифікації людини у результаті дослідження ознак зовнішності, зафіксованих на фотознімках. Коли дослідженню підлягають не тільки фотознімки, але й зліпки, рентгенознімки обличчя і черепа, то вона проводиться у криміналістичних установах нерідко комплексно, з залученням судових медиків і набуває вид медико-криміналістичної портретної експертизи.

Портретно-криміналістична експертиза поділяється на такі види:

1) експертиза зображень людей за фотопортретами з метою встановлення, чи не зображена на двох (або більше) фотознімках одна й та сама особа;

2) експертиза невпізнаного трупа (фотознімки якого представлені) та фотопортрета живої особи для встановлення особи трупа;

3) експертиза прижиттєвих фотографій безвісти зниклої людини та черепа трупа для встановлення, чи міг виявлений череп належати даній особі;

4) експертиза посмертної маски невідомої людини і прижиттєвих фотозображень безвісти зниклого з метою впізнання трупа.

У основі портретної експертизи лежить теоретично і практично доведене положення про відносну незмінюваність і індивідуальність ознак зовнішнього вигляду людини. Ця експертиза спирається, також, на теорію криміналістичної ідентифікації, положення судової медицини, криміналістичної фотографії, антропології, анатомії і морфології людини.

Спеціаліст в області криміналістичної портретної експертизи має знати закономірності зміни ознак зовнішності залежно від віку людини, травматичних ушкоджень його тіла, розладів нервової системи і захворювань опорно-рухового апарата. Значення має і знання експертом закономірностей передачі ознак зовнішності на фотознімках, що є об'єктами експертизи. Передача цих ознак на фотографіях обумовлена впливом умов зйомки (освітленість що фотографується людини, експозиція, оптичні властивості фотооб'єктива, чутливість і контрастність негативних і позитивних фотоматеріалів, положення особи, що фотографується і т.д.), а також умов виготовлення позитивних фотозображень - фотознімків (ретуш, нерівномірна усадка фотовідбитків при глянцеванні і сушінні, монтаж фотозображення, його дзеркальність та ін.).

Успіх експертного дослідження особи за фотознімками залежить від старанної підготовки матеріалу, представленого на дослідження, тобто на експертизу надаються високоякісні знімки осіб, сфотографованих з невеликим розривом у часі й приблизно у одних і тих же умовах.

Типовими питаннями, які вирішує портретно-криміналістична експертиза, є такі:

- а) одна чи різні особи зображені на фотографіях, на фотознімку і рентгенознімку;
- б) одній чи різним людям належать частини голови, обличчя, тіла, які зображені на представлених фотознімках;
- в) чи в одному й тому самому одязі сфотографовані особи на представлених фотознімках;
- г) чи не належав череп, представлений на дослідження, людині, яка зображена на фотознімках;
- д) в одному чи різному віці сфотографована людина на представлених знімках, який знімок є більш раннім;
- ж) чи одна й та сама особа, чи різні особи представлені на відеокдрах та інші питання.

Зазначена експертиза є одним з найбільш складних видів експертизи. Тому вона, як правило, проводиться за допомогою комплексу методів: порівняльних, вимірювальних, графічних, математичних і кібернетичних, забезпечуючи старанне дослідження не тільки якісних, але і кількісних характеристик ознак зовнішності осіб, зображених на порівняльних об'єктах. (зіставляються ліва половина одного знімка з правою іншого, на одному зі знімків виконується кілька фігурних вирізів таким чином, щоб на лінії розрізу знаходилась найбільша кількість ознак зовнішності; вимірюється взаєморозташування антропометричних точок за допомогою математичної обробки інформації тощо). Використовують такі технічні прийоми: виміряють відстані між однойменними анатомо-топографічними точками, вивчають різномірні співвідношення, проводять графічні побудови. Експерти використовують зазвичай 12—14 антропометричних точок обличчя в положенні фас і профіль (наприклад, точки, які відповідають зовнішнім і внутрішнім кутам очей та губ, зіниці, кінчик носа, точка перенісся і основи

носа тощо).

На базі значного експериментального і практичного матеріалу створені спеціальні статистичні критерії значимості різних ознак зовнішності і достатності їх комплексу для вирішення питання тотожності. Для належного висновку про тотожність особи, зображеної на порівняльних фотознімках, достатня сумарна значимість співпадаючих ознак зовнішності у кількості 6-8 одиниць.